

Sokak Çocuklarının Sosyo-Ekonomik Özelliklerine İlişkin Aile Görüşleri

Mehmet ÖZBAŞ*

Öz

Sokak çocukları, demokratik yönetim sistemlerinin ekonomik, sosyal, kültürel, akademik ve politik gelişimlerinin sağlanması konusunda en başarısız olduğu sosyal tabakalardan birini oluşturmaktadır. Demokratik yönetimler, yurttaşlarına sağladıkları ya da sağlayamadıkları yaşam koşulları konusunda, kamuoyuna şeffaf ve hesap verebilir yönetsel uygulamalar gerçekleştirmek zorundadır. Bu araştırmada, sokak çocuklarının sosyo-ekonomik özelliklerinin, kuram-uygulama bütünlüğünde ebeveyn görüşlerinden hareketle ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma, 18 sokak çocuğunun her birinin aile ortamında, anne-babalarıyla yüz-yüze görüşme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde, bizzat araştırmacı tarafından geliştirilen “Sokak Çocukları Görüşme Formu” kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, sokak çocuklarının yarısı sokak yaşantılarından hemen hemen hiçbir ekonomik kazanç sağlayamamaktadır. Sokak çocuğu ailelerinin tamamı açıklık sınırının olabildiğince altında bir aylık gelire sahiptir. Aileler, sosyal güvenceden yoksun olmayı, en önemli problemleri arasında saymaktadır. Araştırma sonuçları, sokak çocuklarının zorunlu eğitim sürecinde

amaçlanan yönde okullandırılmadıklarını göstermektedir. Bu araştırma ile annelerin istihdamında, eğitimin herhangi bir etkisinin olmadığı; eğitime dayalı sosyal güvenlik imkânının bulunmadığı saptanmıştır. Araştırma sonuçları doğrultusunda, sokak çocuklarının “tam zamanlı okullandırılmalarının sağlanması” için eğitim ve okul yönetimlerinin sorumluluklarını ne derece yerine getirdiklerinin kamuoyuna açıklanması gerektiği önerilmiştir.

Giriş

Demokratik yönetim, her sosyal tabakadan öğrenciye, eğitim hakkının kullanımında, gerekli imkânları sağlayabildiği ölçüde etkilidir. Öğrencilere sağlanacak imkânların ise “eşitlik ve sosyal adalet” uygun olması gerekir. Demokratik yönetim, bu bağlamda, kamuoyuna, vergi mükelleflerine ve hizmet alan taraflara karşı; hesap verebilir, şeffaf ve denetlenebilir yönetsel uygulamalar gerçekleştirmek zorundadır. İlgililer, yetki ve sorumluluklarına rağmen, özellikle sokak çocuklarının eğitimi konusunda oldukça başarısız bir performans sergilemektedir (Anderson, 2007; Özbaş, 2010; Özbaş, 2012a; Özden, 2010; Rizzini ve Lusk, 1995; Wright, Wittig and Kaminsky, 1993).

* Doç. Dr. Mehmet ÖZBAŞ, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi; Eğitim Bilimleri Bölümü; Eğitim Yönetimi, Teftiş, Planlama ve Ekonomisi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Sokak çocuklarının eğitimi konusundaki etkisizlik, başarısızlık, eşitsizlik, imkânsızlık ve yetersizlikler, sokak çocuklarını yaşamın hemen hemen bütün alanlarında olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitim imkânlarından yararlandırılmayan sokak çocukları; olumsuz sosyo-ekonomik koşullarından dolayı kendileri için her türlü risk ve tehlikeyi barındıran sokak yaşantılarına mecbur bırakılmaktadırlar. Ayrıca, imkânsızlıkları nedeniyle yoksulluk, yoksulluğun yol açtığı her türlü sosyal, ekonomik, politik ve kültürel yoksunluk veya dezavantajla karşılaşmaktadırlar (Başer, 1995; Özbaş, 2011; Şahin, 2014; Tanır, 2007; Tatlıdil, Başargan, Yıldız ve Kümbül, 2001).

Sokak çocukları ailelerinin sosyo-ekonomik mirasına, ebeveynlerinin genleri aracılığıyla onlara aktardığı kronik bir hastalık gibi yaşam boyu katlanmak zorunda kalmaktadır. Kamu eğitim yönetimi, tüm zorunlu eğitim çağı nüfusunu olduğu gibi sokak çocuklarını da zorunlu eğitim sürecinde her koşulda okullaştırmak zorundadır. Bu temel sorumluluk ve işlevin tam olarak yerine getirilememesi, sokak çocuklarına karşı sosyal adaletle birlikte fırsat ve imkân eşitliğinin de sağlanamamasına yol açmaktadır (Yıldız, 2007). Gerçekte, “yoksulluk kısır döngüsü ile birlikte sokak çocukları problemini” ortadan kaldıracabilecek en kısa ve etkili yol, öncelikle zorunlu eğitim sürecinin başarıyla tamamlanmasıdır.

Problem Durumu

Sokak çocukları, ekonomik, sosyal, kültürel vb. nedenlerle ihmal ve istismar edilmekte; eğitim ve okul yönetimi ile yerel yönetimler ve kamusal sorumluluk ta-

şıyan çevrelerce de yeterince dikkate alınmamaktadırlar. Kamusal yönetim sorumluluklarının karşılanamaması açısından ele alındığında, “sokak çocukları problemi” Türk eğitim sisteminin en önemli problem alanlarından birini oluşturmaktadır. Sokak çocuklarının zorunlu eğitim imkânlarından dahi gereği gibi yararlandırılmaması, var olan problemleri daha da artırmakta; çözümsüzlüğe itmekte ve karmaşık bir hale getirmektedir (Alp vd., 2000).

Sokak Çocukları

Sokak çocuğu olgusal problemine, sosyo-ekonomik, kültürel ve politik etkenlerle yönetsel uygulamalar önemli ölçüde etkide bulunmaktadır. Oldukça önemli risk taşıyan bu problemi, yasal ve yönetsel yetersizlikler, sosyal çevrelerin yaşam biçimi, ailelerin çocukları üzerindeki etkisizlik, yetersizlik ve çaresizlikleri de büyük oranda etkilemektedir. Sokak çocukları, bireysel, sosyal, kültürel değişkenlerden; özellikle sosyal ve ekonomik ihmal ve istismardan önemli ölçüde ve olumsuz yönde etkilenmektedir (Oto vd., 1998).

Başta aileleri olmak üzere, farklı kesimlerden kimselerin de sokak çocuklarının ekonomik ihmal ve istismarında büyük rol oynadıkları görülmektedir. Diğer yandan, bu sosyal, ekonomik ve politik problemi, Türkiye'nin hem Anayasal (T.C. Resmi Gazete, 1982) olarak hem de Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (T.C. Resmi Gazete, 1995) ile taahhüt ettiği; temel ve zorunlu eğitim hakkından sokak çocuklarını yeterince yararlandıramaması da etkilemektedir.

Sokak çocukları açısından hak ve hürriyetlerin kullanımında, en önemli problemlerden biri, temel ve zorunlu eğitim imkânlarından yararlanamama halinde ortaya çıkmaktadır. Okul öncesi, ilk ve orta-öğretimde, okullarında bulunması gereken çocukların sokak yaşantıları içerisinde yer alması, demokratik eğitim sistemleri açısından hem bir etkisizlik hem de hak ihlalidir. İnsan haklarına dayalı temel ve zorunlu eğitim uygulaması, çağ nüfusunu oluşturan bütün çocukların, eğitim sistemi içerisinde yer almasını gerektirir.

Alt sosyo-ekonomik tabakalara mensup ailelerden gelen çocukların, zorunlu eğitim sürecinde, her koşulda okulda bulunmalarının sağlanması hem kamu hem eğitim hem de okul yönetiminin öncelikli sorumluluklarından biridir. Demokratik bir ülkede, orta ve üst sosyal tabakaların olduğu gibi alt sosyal tabakaların da zorunlu eğitim sürecinden gereği gibi yararlanmalarının sağlanması kamusal eğitim yönetiminin yükümlülüğüdür (Özbaş, 2012b).

Sokak çocuğu problemi, çocuklar açısından hem sosyo-ekonomik hem kişisel hem de ailevi imkânlardan yoksunluk, ihmal ve istismarın yansıması olarak ortaya çıkmış oldukça karmaşık bir problemdir. UNICEF, sokak çocuğu kavramını, çocukların aileleriyle ilişkileri, ailelerin bakım, koruma ve ilgileri açısından ele almakta; çoğunlukla yalnızca aile sorumluluğuna dayalı bir anlayış benimsemektedir (2006). UNICEF'in bu yaklaşımı, demokratik yönetimin kamusal ve sosyal yükümlülüklerini göz ardı etmektedir. Oysa demokratik toplumlarda bireyler, yalnızca ailelerinin değil, demokratik yönetimin sosyal ve kamusal sorumluluğunda yetiştirilir (Subaşı Baybuğa ve Kubilay, 2003).

Sokak çocukları açısından sokak yaşantıları zorunlu eğitimin başlangıç aşamasını oluşturan 5 yaşlarında başlamaktadır. Bu süreç, bütün çocukluk çağı boyunca devam etmekte; çocukların yetiştirilip geliştirilmesine ilişkin sorumluluklar, yalnızca aileye yüklenmekte; bu açıdan bakıldığında sosyal ve kamusal yükümlülüklerden kaçınıldığı görülmektedir (Bakar, Maral ve Aygün, 2004; Karatay, 1999; Myers, 1989; Uğurhan vd. 2004).

Sokak çocuğu kavramı, genel olarak üç farklı şekilde tanımlanmaktadır. Tanımlardan ilkinde, sokak çocuklarının aileleriyle ilişkilerinin sürekli olduğu; ancak yaşantılarının büyük çoğunluğunu sokaklarda çalışarak veya başka etkinliklerle geçirdikleri üzerinde durulmakta; geceleri ise yaşantılarını aileleriyle birlikte geçirdiklerinden söz edilmektedir. İkinci tanımda, sokak çocuklarının aileleriyle iletişimlerinin zayıfladığı; fakat aile bağlarının tamamen kopmadığı; çocukların günün çoğunu sokakta çalışarak ya da farklı etkinliklerle geçirdiği; ayrıca zaman zaman da olsa geceleri ailelerinden ayrı kaldıkları vurgulanmaktadır. Üçüncü tanımda ise sokak çocuklarının aileleriyle bağlarının tamamen kopduğu; çocukların ailelerinden bütünüyle uzaklaştıkları; gerçekten sokağın çocukları oldukları belirtilmektedir (UNICEF, 2006).

Sokağın çocukları (children of the street) en yoksul, çaresiz, sosyal dışlanmışlık deneyimleri yaşayan, parçalanmış veya ebeveynlerinden birini ya da her ikisini kaybetmiş ailelere mensubiyeti olan çocukları işaret etmektedir. Sokak çocuklarının kategorize edilmesini ve aşamalı bir yaklaşımla durumlarındaki kötüleşmeyi ortaya koyan yukarıdaki tanımlar; aynı zamanda sokak çocukları adına, gittikçe ağır-

laşan bir şekilde sosyal ve kamusal sorumlulukların karşılanamadığını vurgulamaktadır. Çocuklar, bir yandan ailelerinden tamamen kopmakta diğer yandan sosyal ve kamusal güvenceden de yoksun bırakılmaktadır. Kısaca sokak çocukları sokaklarla ve kendilerini bekleyen binlerce tehlikeyle baş başa kalmaktadırlar (Güngör, 2008; Gürses, 2007; Lemba, 2002; McKay, 1994; Oliveiro ve Ciampone, 2001).

Amaç

Sokak çocukluğu ya da yoksulluk, ailelerin genetik-kültürel mirası olarak, çocukların kültürel kodlarında nesiller boyu taşıdıkları sosyolojik bir hastalık halini almıştır. Demokratik bir yönetimde, her toplumsal kesimin kamu hizmetlerinden ne derece yararlandığı şeffaf bir yönetim anlayışıyla ortaya konulmak durumundadır. Bu bağlamda, özellikle sokak çocuklarıyla ailelerinin demokratik toplumsal yaşamdan nasıl yararlanabildiklerinin belirlenmesi, büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmada, sokak çocuklarının kişisel ve ailevi özelliklerinin neler olduğunun ailelerinin görüşlerine göre ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma Modeli

“Sokak Çocukları Araştırması”: Sokak çocuklarının kişisel ve ailevi özelliklerine ilişkin ana-baba düşüncelerinin yüz yüze görüşme yöntemiyle belirlendiği, nitel modelde, betimsel bir çalışmadır. Araştırmada, sokak çocuklarıyla ilgili sosyal ve kamusal sorumlulukların neler olduğu ve hangi yönde karşılandığı, aile görüşlerine göre saptanmıştır. Araştırmada, yüz yüze görüşme yöntemi, her bir sokak çocuğu ailesinin aile ortamında, çocuğun anne-

babasının (ebeveynin) her ikisinin, aynı anda, araştırmanın görüşme formunda yer alan sorulara birlikte cevap vermeleri sağlanmak suretiyle kullanılmıştır.

Araştırmanın Konu ve Çalışma Alanı

Araştırmanın konu alanını, sokak çocukları, sokakta çalışan/çalıştırılan/dilendirilen çocuklar oluşturmaktadır. Çalışma alanını ise 2012-2013 yıllarında Erzincan İli Merkez İlçesi ile Beldelerinde, sokakta çalıştığı/çalıştırıldığı/dilendirildiği tespit edilen sokak çocukları oluşturmaktadır. Araştırma izninin alınması amacıyla Erzincan Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü ile işbirliğine gidilmiştir.

Sokak çocuklarının kimler olduğunun belirlenebilmesi için araştırmacı, 2011 yılından, araştırmının uygulama sürecinin başlangıcını oluşturan 2014 yılı Şubat ayına kadar geniş kapsamlı sosyal alan saha çalışması yapmıştır. Bu bağlamda, hem araştırma çevresini oluşturan sosyal alanlarda hem sokak çocuklarının aileleri hem de araştırmacının uygulama sürecinde yerinde tespit ettiği 18 (onsekiz) sokak çocuğunun anne-babasıyla birebir ve yüz yüze iletişim ortamında, araştırmacı tarafından bizzatlı görüşmeler yapılmıştır.

Sokak Çocukları Araştırması Görüşme Formu

Görüşme formunun geliştirilmesi aşamasında, öncelikle sokak çocukları literatürüne dayalı kaynak taraması yapılmıştır. Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası bilimsel araştırmalar üzerinde durulmuştur. Uygulama alanını oluşturan Erzincan İli Merkez İlçe ve Beldelerinde, mikro düzeyde sosyal çevre incelemeleri yapılmıştır. Bu süreç, 2011 yılı Mart ayında başlayıp Şubat 2014'e kadar yaklaşık 3 yıl devam

etmiştir. Mikro sosyal çevre incelemeleri araştırma uygulama çevresini oluşturan Erzincan İlinden 7; Ankara İli Yenimahalle İlçesinden ise 5 olmak üzere toplam 12 sokak çocuğu ailesi ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Görüşme sorularının incelenmesi amacıyla sosyoloji, hukuk ve eğitim bilimleri alanlarından akademisyenlerin değerlendirmelerine başvurulmuştur. Görüşme formunun yapı geçerliğiyle güvenilirlik durumunun saptanması amacıyla ise ilki 3-21 Şubat 2014, ikincisi 27 Şubat-18 Mart 2014 tarihleri arasında olmak üzere 12 sokak çocuğu ailesinin katıldığı iki uygulama yapılmıştır. İstatistiksel analizlerin maddelerin her biri için ayrı ayrı olmak üzere yüzdesel benzerlik ve farklılıklarına bakılmıştır.

Bütün maddeler için toplam form güvenilirlik düzeyinin % 87.43 olduğu bulunmuştur. Görüşme formunun yapısal özellikler açısından incelenmesi amacıyla yapılan istatistiksel işlemler sonucu ise bütünsel olarak sokak çocuklarının özelliklerini ölçebilecek yapı gösterdiği ortaya çıkmıştır. Görüşme formu, 18 sokak çocuğu ailesinde, araştırmacı tarafından uy-

gulanmıştır. Görüşme formunun, genişçe bir zaman dilimi içerisinde, her bir sokak çocuğunun ana-babası ile kendi öznel koşullarında cevaplandırılması sağlanmıştır.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Görüşme sorularına verilen karşılıklar; görüşmenin bulgu formunda yer alan bölümlere frekans (f) ve yüzde (%) olarak işlenmiştir. Bu yaklaşım, verilerin sayısallaştırılması amacıyla kullanılmıştır. Verilerin sayısallaştırılması daha objektif bulgu ve yorumların ortaya çıkarılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Sokak çocuklarının ikametgâh adresleri, çocuk sayısının en çok olduğu yerleşim alanlarından başlamak suretiyle A, B, C ve D şeklinde kodlanmıştır.

Bulgular ve Yorum

Sokak Çocuklarının Kişisel Özelliklerine İlişkin Ana-Baba Görüşleri

Tablo 1'de görüldüğü gibi sokak çocuklarının %72'sinin doğum yeri Erzincan'dır %83'ünün nüfusa kayıtlı olduğu il Erzincan değildir. Buna göre, sokak çocuklarının aileleri, Erzincan'a çoğunlukla göçle gelmektedir.

Tablo 1. Sokak Çocuklarının Kendilerine İlişkin Sosyo-Ekonomik Veriler

	Erzincan		Diğer				
	f	%	f	%			
1. Çocuğun doğum yeri	13	72.22	5	27.78			
2. Çocuğun nüfusa kayıtlı olduğu yer	3	16.67	15	83.33			
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
	f %	f %	f %	f %	f %	f %	f %
3.Çocuğun doğum yılı	1 5.55	1 5.55	5 27.78	6 33.33	3 16.68	1 5.55	1 5.55
	A		B	C	D		
	f%		f%	f%	f%		
4. Çocuğun ikametgâh adresi	13 72.23		2 11.11	2 11.11	1 5.55		

Bu araştırma sürecine katılan çocukların tamamı zorunlu eğitim çağ nüfusu içinde yer almaktadır. Çocuklardan en büyüğünün 1998; en küçüğünün ise 2004 doğumlu olduğu anlaşılmaktadır. Sokak çocuklarının 1/3'ü 2001 doğumlu ve 13 yaşında iken, yaklaşık % 30'u 2000 doğumlu ve 14 yaşında, 1/6'sı ise 2002 doğumlu ve 12 yaşındadır. Buna göre, çocukların büyük çoğunluğunun 12-14 yaş arası dönemde ve ortaokul çağ nüfusu içerisinde yer aldıkları görülmektedir.

Bulgular, 2012-2013 Öğretim Yılı'ndan itibaren uygulanmaya başlanan 4+4+4 Kademeli Zorunlu Eğitimin 2. aşamasını oluşturan ortaokulların, sokak çocuklarına yönelik işlevlerini; gereğince yerine getiremediğini ortaya koymaktadır. Sokak çocuklarının; özellikle ilkokullar başta olmak üzere, ortaokullarla liselerde zorunlu eğitim imkânlarından yeterince yararlanması ve okullarına tam zamanlı devamlarının sağlanmasında, kamusal eğitimin etkisiz kaldığı gözlenmektedir.

Sokak çocukları, sokak yaşantıları sürecinde elde ettikleri kazanç açısından ele alındığında, çocuklardan yarısının sokak yaşantılarından hemen hiçbir kazanç sağlamadıkları anlaşılmaktadır. Çocuklardan yaklaşık % 30'unun ise günlük kazançlarının belli olmadığı, yani değişken olduğu ifade edilmektedir. Yalnızca % 22'sinin ise günlük kazançlarının sadece 5-6 TL arasında değiştiği belirtilmektedir. Bu durum, sokak yaşantılarının, sokak çocuklarına ekonomik getirisinin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir.

Sokak çocuklarının ikametgâh adreslerinin, genellikle birbirine yakın olduğu

(% 72'si A Senti); farklı semtlerde ikamet eden sokak çocuğu ailelerinin, herhangi bir şekilde birbiriyle akraba oldukları görülmektedir. Bu araştırmada, yalnızca bir sokak çocuğunun (D semtinde ikamet eden), diğerlerinden oldukça farklı olduğu ve onlarla herhangi bir şekilde bağlantısının bulunmadığı saptanmıştır. Belirtilen çocuğun doğum yeri, nüfusa kayıtlı olduğu il ve yaptığı iş de diğerlerinden farklıdır. Bulgular, sokak çocuğu ailelerinin buldukları ilde, geniş sosyal çevrelerden yalıtılmış olduğunu göstermektedir.

Kardeş sayısı açısından ele alındığında, sokak çocukları en az 4, en çok 19 kardeşe sahiptir. Sokak çocuklarının ortalama kardeş sayıları 8.38'dir. Bulgular, sokak çocuklarının bulunduğu ailelerde, çocuk sayısının olabildiğince çok olduğunu ortaya koymaktadır. Çocuk sayısının çok olması ailelerin çocuklarına gereken bakım ve ilgiyi gösteremeyeceklerini; aynı zamanda gerekli koruma ve şefkati sağlayamayacaklarını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle ailelerin, ayrıca zaten var olmayan imkânlarından dolayı daha da zor duruma düşecekleri açıktır.

Çocuklardan, 5'inin öğrenimine devam ettiği; 13'ünün ise öğrenimine devam etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu bulgu sokak çocuklarının hemen hemen dörtte üçünün (¾) zorunlu eğitim sürecinden yararlanmadıkları, yararlandıramadıkları şeklinde de yorumlanabilir. Okullarına devam eden sokak çocuklarından 1'i ilkokul 4; 4'ü ise ortaokul 2. ve 3. sınıflarda (6. ve 7. sınıf) öğrenim görmektedir. Bu bulgulara göre, sokak çocukları açısından zorunlu eğitim süreci ortaokul son sınıftan itibaren, anlam

ve işlevini yitirmekte; eğitimde fırsat ve imkân eşitliği ile sosyal adalet uygulamaları etkisizliğin sınırına dayanmış bulunmaktadır.

Özellikle hem zorunlu hem de mesleki ve teknik eğitim basamağını oluşturması nedeniyle oldukça önem arz eden ortaöğretim süreci sokak çocukları için erişimi sağlanamayan öğrenim kademesini oluşturmaktadır. Sokak çocukları, ortaokul son sınıftan itibaren (8. sınıf) zorunlu eğitime devam edememekte, ettirilememekte; ortaöğretim 1. sınıftan itibaren ise bu durum had safhaya (9. Sınıfta, 6 devamsız öğrenci) ulaşmaktadır.

Eğitim ihtiyacı değişkeni açısından, sokak çocuklarının yarısından fazlasının (% 55.56) “temel ihtiyaç maddeleri ile kırtasiye malzemelerine,” yarıya yakınının (% 44.44) ise eğitimle ilgili “doğrudan parasal desteğe” ihtiyaç duydukları saptanmıştır. Sokak çocuklarının tamamı öğrenimine devam etmek için ekonomik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Ancak çocukların çoğunun temel ihtiyaçlarını bile karşılayamadıkları; bu nedenle eğitim ihtiyaçlarından çok temel ihtiyaçlarının karşılanmasının öncelik kazandığı görülmektedir. Diğer yandan sokak çocuklarından yarısının ise eğitimle ilgili doğrudan parasal desteği zorunlu gördükleri anlaşılmaktadır. Buna göre, sokak çocuklarının tamamı öğrenimine devam etmek için ekonomik desteğe ihtiyaç duymaktadır. Bulgular, sokak çocuklarının temel insani ihtiyaçları başta olmak üzere, eğitim için bütün koşullarda ekonomik desteği gerekli gördüklerini ortaya koymaktadır.

Sokak Çocuklarının Ailevi Özelliklerine İlişkin Ana-Baba Görüşleri

Tablo 2’de görüldüğü gibi çocukların annelerinin büyük çoğunluğunun ev hanımı olduğu; yalnızca 1/6’sının gündelikçi ve mevsimlik işçi statüsünde; çok kısa sürelerle istihdam olanağı bulabildikleri görülmektedir. Bu şekilde, çok yetersiz çalışma imkânlarına sahip olabilen annelerin, sosyal güvenceden yoksun çalıştıkları da belirtilmektedir. Baba istihdamı açısından ise sokak çocuklarından yaklaşık 2/3’ünün (% 61.12) babasının serbest meslek sahibi olduğu görülmektedir.

Serbest meslek sahibi babaların, sürekli istihdam olanağına sahip olmadıkları; genellikle inşaat, tarım, vasıfsız gündelik işler, hayvancılık vb. ekonomik faaliyet alanlarında geçici sürelerle istihdam edildikleri; bu çalışma imkânları süresince de çoğunlukla sosyal güvenceden yoksun bırakıldıkları görülmektedir. Çocukların babalarından çok küçük bir kısmının ise hurdacılık ve seyyar satıcılık (% 16.66) gibi gelir düzeyi oldukça düşük ekonomik faaliyetler içinde buldukları saptanmıştır. Baba istihdamı bağlamında, çocukların babalarından yaklaşık 1/5’inden fazlasının ise tamamen işsiz olduğu bulunmuştur.

Ailelerin yaklaşık % 40’ının 500, 1/3’ünün 550 TL’lik bir aylık gelire sahip oldukları; ¼’ünden fazlasının ise net bir aylık gelire sahip olmadıkları görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı 2014 yılı Mart ayı, açık sınırı hesaplamalarına göre, 4 kişilik bir ailenin; sadece gıda harcamalarını içeren giderlerin 1149 TL olduğu belirtilmektedir (TÜRK-İŞ, 2014). Bu bulgulara dayalı olarak, sokak çocuğu ailelerinin

Tablo 2. Sokak Çocuklarının Anne ve Baba (Ailevi) Özelliklerine İlişkin Veriler

		Evhanımı	Gündelikçi	Mevsimlik işçi			
		f %	f %	f %			
1. Anne mesleği		15 83.34	2 11.11	1 5.55			
	Serbest meslek	İşsiz	Seyyar satıcı	Hurdacı			
	f %	f %	f %	f %			
2. Baba mesleği	11 61.12	4 22.22	1 5.55	2 11.11			
		Belirsiz	500 TL	550 TL			
		f %	f %	f %			
3. Ailenin aylık geliri		5 27.78	7 38.89	6 33.33			
	6 Kişi	7 Kişi	8 Kişi	10 Kişi	11 Kişi	14 Kişi	21 Kişi
	f %	f %	f %	f %	f %	f %	f %
4. Aile nüfusu	2 11.11	2 11.11	4 22.22	3 16.67	2 11.11	2 11.11	3 16.66

tamamının açlık sınırının olabildiğince altında bir aylık gelire sahip oldukları ortaya çıkmıştır. **Tablo 1** ve **Tablo 2’de** görüldüğü gibi çocuk sayılarıyla aile büyüklükleri dikkate alındığında, ailelerin, sadece gıda harcamalarını içeren temel ihtiyaçlarını bile karşılayabilmelerinin imkânsız gibi görüldüğü anlaşılmaktadır.

Ailelerin büyük çoğunluğunun sosyal güvenliğinin olmadığı; yaklaşık 1/5’inin “geçici” sosyal güvenliğe sahip oldukları görülmektedir. Aileler, sosyal güvenceden yoksun olmayı, en önemli problemleri arasında ifade etmektedir. Bu durum, gelirin süreksizliğiyle birlikte, ailelerin çocukları için eğitimi, özel bir ihtiyaç olarak öncellemelerine de engel olmaktadır. Çünkü aileler, öncelikle temel insani ve fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayamadıklarından eğitim için gerekli ekonomik kaynağı da sağlayamamakta; çocuklarının eğitimini geri plana itebilmektedirler.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sokak çocuğu problemi, demokratik rejimlerde, temel bir insan hakkı ihlalidir. Demokratik yönetim sistemlerinde, sosyal çevrelerce kanıksanmış sokak çocuğu olgusu, kamuoyunun duyarsızlığının dışavurumu şeklinde de yorumlanabilir. Temel insan hak ve hürriyetlerinden gereği gibi yararlanamayan sokak çocuklarının varlığı nedeniyle oluşan problem, demokratik kamuoyunun, kamu yönetimi başta olmak üzere, yerel yönetimler, eğitim ve okul yönetimlerine hesap soramamaları sonucu ortaya çıkmış kronik sosyal bir hastalıktır.

Sokak çocukları problemini yaratan en önemli etkenlerden biri göçtür. Sokak çocuklarını, sokak yaşantılarına iten nedenler, yalnızca ailelerin ya da çocuklarının ekonomik yoksulluğuyla ilgili değildir. Sokak çocukları hem aile özellikleri hem de öznelliklerini ortaya koyan sokak yaşantıları içerisinde bulunmalarından dolayı

sosyal çevrelerden de kişisel dışlanmışlık deneyimleri yaşamaktadır. Sokak çocuklarının zorunlu eğitim sürecinde okullaşmaları sağlanamamaktadır. Kamusal eğitim yetkilileri ya da sorumluları sokak çocuklarının okullaşmalarını sağlayacak kamusal yeterlikler sergileyememektedir.

Sokak çocukları ve aileleri, en temel ihtiyaçları başta olmak üzere, eğitim için asgari düzeyde “limit ekonomik imkânlardan yoksundur.” Türkiye’de 2014-2015 Öğretim Yılında uygulanmaya başlanan: 50000 (Ellibin) okulöncesi öğrenci için 2500 (ikibinbeşyüz), 50000 (ellibin) ilkokul öğrencisi için 3000 (üçbin), 75000 (yetmişbeşbin) ortaokul öğrencisi için 3500 (üçbinbeşyüz), 75000 (yetmişbeşbin) ortaöğretim öğrencisi için 3500 (üçbinbeşyüz) ve temel lise öğrencileri için ise 3000 (üçbin) TL destek almaları için yasal ve yönetsel düzenlemeler yapılmıştır. MEB Tarafından uygulanmaya konulan yukarıdaki yasal ve yönetsel düzenlemenin, çocuklarına özel öğretim kurumlarında öğrenim gördürebilecek ailelere, ekstra bir destek olduğu açıktır.

Çocuklarının eğitimi için özel öğretim kurumlarını tercih eden ailelere, kamu kaynaklarıyla doğrudan ekonomik katkı sağlanmasının, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu (1973)’nda yer alan Türk Milli Eğitiminin Temel İlkeleri başlıklı I. Kısım: “Genellik ve eşitlik ilkesi: Madde 4 - Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.” hükmüne aykırı olduğu iddia edilebilir. Çünkü sokak çocukları ve aileleri, eğitim için her koşulda ekonomik desteğe ihtiyaç duymakta; hatta temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadıkları

rı görülmektedir. Sokak çocukları, resmi okullarda, kamusal eğitim imkânlarından bile gereği gibi yararlanamamaktadır. Bu araştırma bulgularına göre, 18 çocuktan, yalnızca 5’inin öğrenimine devam ettiği; onların da sadece 4’ünün ancak ortaokula, yani zorunlu eğitimin 2. kademesine kadar eğitim imkânlarından yararlanabildiği görülmektedir.

Demokratik bir eğitim yönetiminin; özellikle zorunlu öğrenim sürecinde, özel öğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilere, kamu kaynaklarıyla ekonomik destek sağlaması; “eğitimde genellik ve eşitlik” ile sosyal adalet ilkesine aykırılık teşkil edebilir. Bu yaklaşımla ele alındığında, sokak çocukları olgusal problemi, demokratik yönetim sistemlerinin; eşitsizlik ve sosyal adaletsizlik içeren uygulamaları sonucu yarattığı bir durum ve aynı zamanda eğitim politikası ve ekonomisi açısından, toplumsal tabakalar arasında nesiller boyu devam eden kronik bir sosyal hastalıktır. Çocuklarının eğitimini, kamu okulları yerine, özel öğretim kurumlarında sürdüren ailelerin temel gerekçeleri, özel öğretim kurumlarında çocuklarına daha nitelikli eğitim imkânları sunulacağı beklentisidir. Demokratik yönetim sistemlerinde, kamu okulları yanında özel öğretim kurumlarının varlığı, öğrenim sürecinde seçenek çeşitliliği ve rekabet açısından savunulabilecek bir durumdur. Ancak bu olgu, doğrudan kamusal eğitimden yararlanan bütün çocuklara, devlet okullarında, özel öğretim kurumları gibi eşit fırsat ve imkânlar sunulup sağlandığında doğaldır. Fırsat ve imkân eşitliği sağlanmadığında ise çocuk-

ları özel öğretim kurumlarında öğrenim gören ailelere, ekonomik destek, devlet okullarındaki öğrenciler için “eşitsizlik ve sosyal adaletsizlik” yaratan bir uygulamadır. Özellikle sokak çocukları ve aileleri, bu yönetim yaklaşımıyla “yoksulluk kısır döngüsünü” nesiller boyu yaşamak zorunda kalmaktadır. Özel öğretim kurumlarına, kamu kaynaklarıyla sağlanan ekonomik destek, bu kurumların kalitelerini daha da artırmalarına neden olabilecek neo-liberal eğitim politikasıdır. Bu durumun eşitsizlik yaratan en önemli etkileri, kuşkusuz yoksullar, dezavantajlılar ve sokak çocukları üzerinedir (Florides, 2008; Malloy, 1992).

Gelişmekte olan ülkelerde, devlet gelirlerinin temelini oluşturan kamu kaynakları, genelde dolaylı vergiler aracılığıyla tüm yurttaşlardan elde edilir. Bu durum, aynı zamanda, kamu finansman kaynağının, alt, orta ve yüksek sosyo-ekonomik tabakalardan sağlandığını göstermekte; gerçekte dolaylı vergilerin kaynağının da daha çok, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan alt sosyo-ekonomik tabakalara doğru yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu olgu, kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin; özellikle sosyal tabakalar arasında gelir adaletsizliğine yol açmayacak şekilde, eşitlik ilkesiyle yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Orta ve üst sosyo-ekonomik tabakalara, kamu kaynaklarının dağılımı ve hizmetlerinin sunumunda; pozitif ayrımcılık yapmak; alt sosyo-ekonomik tabakalar için, nesiller boyu eşitsizlik yaratan, antidemokratik ve adaletsiz bir yönetsel uygulamadır (Erdağ, 2002; Erginay, 2003).

“Sokak Çocukları Araştırması”ndan” elde edilen sonuçlara göre, anne istih-

damında, eğitimin herhangi bir etkisinin olmadığı; eğitime dayalı sosyal güvenlik imkânının bulunmadığı saptanmıştır. Bu durumun annelerin öğrenim düzeyinin yetersizliğinden kaynaklandığı belirlenmiştir. Sokak çocuklarının babalarının istihdamında hem vasıfsız işçiliğin hem de işsizlik durumunun yaygınlığında, aileler, özellikle sosyal dışlanmışlığın etkisini vurgulamaktadır. Baba istihdamında da eğitimin etkisinin oldukça yetersiz olduğu saptanmıştır. Ancak sokak çocuğu ailelerinde, baba istihdamının, anneye göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Baba istihdamının daha yüksek oranlarda ortaya çıkmasının nedeni, geleneksel ataerkil aile yapısına ve baba öğreniminin, anne öğreniminden daha yüksek olması ile açıklanabilir.

Ebeveynin hem istihdamı hem öğrenim durumu dikkate alındığında, ortaya çıkan yetersizlik, olumsuzluk ve imkânsızlıklar, ailelerini olduğu gibi sokak çocuklarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Sokak çocukları ebeveynlerinin olumsuz sosyo-ekonomik durumlarını, bizatihi yaşamak zorunda bırakılmaktadırlar. Demokratik kamusal yönetim sorumluluklarının karşılanamaması, sokak çocuklarının aileleriyle aynı geleceği anlamsızca ve hiç de adil olmayan bir şekilde yaşamalarına neden olmaktadır.

Araştırmadan elde edilen yukarıdaki sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Sokak çocuklarının, özellikle ve öncelikle zorunlu eğitim sürecinde, “tam zamanlı öğrenci” olmalarının sağlanması için, kamu eğitim yönetimiyle

okul yönetimlerinin gerekli bütün yükümlülükleri yerine getirmeleri, hesap verebilir, denetlenebilir ve şeffaf yönetim uygulamaları gerçekleştirmeleri konusunda kamuoyuna karşı sorumlu olmaları sağlanmalıdır.

- Sokak çocuklarının “tam zamanlı okullaşmaları” için, öncelikle temel fizyolojik, güvenlik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılmalıdır.
- Sokak çocuklarının, eğitim ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, onlara evlerinde ve okullarında bire-bir eğitim, etüt, danışmanlık vb. uygulamalarla öğretim desteği verebilecek çok yönlü faaliyetlerin hayata geçirilmesi temin edilmelidir.
- Milli Eğitim, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile TÜBİTAK vb. kurumlar, sokak çocukları ve ailelerinin yaşam biçimlerinin ele alındığı; sonuçlarının kamuoyuyla tartışıldığı uzun dönemli ve geniş çaplı araştırmaları destekleyip özendirmelidir.
- Sokak çocukları ve ailelerinin demokratik sistemden, sosyal, politik ve ekonomik açıdan ne derece yararlandıklarının uzun dönemli bilimsel kayıtları tutulmalıdır.
- Kamu ve yerel yönetimlerle eğitim ve okul yönetimlerinden sorumlu tarafların, sokak çocuklarını demokratik imkânlardan ne derece yararlandıklarını, hesap verebilir uygulamalarla ortaya konulmalıdır.

Kaynakça

- Alp, H., Özkan, B., Altınkaynak, S., Orbak, Z., Hakan Yiğit, H. ve Ertekin, E. (2000). Erzurum’da sokakta çalışan çocukların sosyo demografik özellikleri. *Türk Pediatri Arşivi*, 35, 2, 119-123.
- Anderson, J. (2007). *Restoring children of the streets (5th edition)*. ACTION Philippines. Metro Manila, Philippines.
- Bakar, C.; Maral, I. & Aygün, R. (2004). Socio-demographic properties, reasons for working and working life related properties of children studying at Ostim and Ahievran apprentice training centers. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Magazine*, 17, pp. 21-27.
- Başer, G. (1995). Bir toplumsal sınıf ve bir yaşam biçimi yoksulluk. *Hemşire*, 45, 2, ss. 20-22.
- Erdağ, N. (2002). *Türk vergi sistemi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Erginay, A. (2003). *Kamu maliyesi (17. baskı)*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Florides, A. (2008). Human capital: A theoretical outline. <http://www.maths.tcd.ie/local/JUNK/econrev/ser/html/hkap2.html>, [Retrieved on 9.12.2014]
- Güngör, M. (2008). Evrensel bir sorun olarak çocuk suçluluğu ve sokakta çalışan ve yaşayan çocuklar. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 1, ss. 25-43.
- Gürses, D. (2007). Türkiye’de yoksulluk ve yoksullukla mücadele politikaları - Poverty in Turkey and the Social Policies to Combat Poverty. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 1, ss. 59-74.

- Karatay, A. (1999). İstanbul'un sokakları ve çalışan çocuklar. 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı (ss. 453-542). İstanbul: İstanbul Çocuk Vakfı.
- Lemba, M. (2002). *Rapid assessment of street children in Lusaka*. Implemented by: Foundation of Hope FLAME Jesus Cares Ministries Lazarus Project MAPODE - Movement of Community Action for the Prevention and Protection of Young People Against Poverty, Destitution, Disease and Exploitation. Zambia Red Cross Drop-In Centre Street. Lawrence Home of Hope Mthunzi Center. Project Concern International Zambia UNICEF Zambia Netaid West Foundation.
- Malloy, C. (1992). Children and poverty: America's future at risk. *Pediatric Nursing*, 18, 6, pp. 553-557.
- McKay, M. (1994). The link between domestic violence and child abuse: assesment and treatment considerations. *Child Welfare League of America*, 73, 1, pp. 29-39.
- MEB. (1974). Milli Eğitim Temel Kanunu. *14574 Sayılı Resmi Gazete*.
- Myers, W. E. (1989). Urban working children a comparison of four surveys, from South America. *International Labour Review*, 128, 3, pp. 321-335.
- Oliveiro, M. & Ciampone, M. H. T. (2001). Homeless children: the lives of a group of Brazilian street children. *Journal of Advanced Nursing*, 35, 1, pp. 42-49.
- Oto, R., Erdem, M., Sır, A., Özkan, M., Geter, R. (1998). Bir Güneydoğu kenti sokaklarında çalışan çocukların sosyo-demografik özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 5, 1, 23-27.
- Özbaş, M. (2010). İlköğretim okullarında öğrenci devamsızlığının nedenleri [The Reasons of Absenteeism in Primary Schools] *Eğitim ve Bilim – Education and Science*, 35, 156, ss. 32-44.
- Özbaş, M. (2011). İlköğretim okullarının sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı özelliklere sahip öğrenci ailelerinin eğitim ihtiyaçlarını karşılama düzeyine ilişkin veli algıları. EYFOR II. EĞİTİM YÖNETİMİ FORUMU 2023'e Doğru Eğitim Liderliği. EYFOR II. BİLDİRİLER KİTABI (ss. 60-70), EYUDER Eğitim Yöneticileri ve Uzmanları Derneği, 22 Ekim 2011 Başkent Öğretmenevi, Ankara.
- Özbaş, M. (2012a). Student and parental perceptions on meeting the educational needs of the disadvantaged students in the primary schools. *Educational Research*, 3 (3), 311-319.
- Özbaş, M. (2012b). Kız çocuklarının ortaöğretimde okullaşma oranlarına etki eden nedenlere ilişkin algıları. *IJTASE International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 1, 4, 60-71.

- Özdener, O. E. (2010). Adana ili toplumsal destek merkezi kayıt tabanlı 7-15 yaş grubu çalışan çocukların sağlık ve sosyal durumlarının değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Adana.
- Rizzini, I. & Lusk, M. W. (1995). Children in the streets: Latin America lost generations. *Children and Youth Services Review*, 17, 3, pp. 391-400.
- Subaşı Baybuğa, M. ve Kubilay, G. (2003). Sokakta yaşayan/çalışan çocukların aile ve yaşadıkları konutun özellikleri. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 5, 2, ss. 34-46.
- Şahin, Ç. E. (2014). Eğitim ekonomisi ve finansmanı. (Editörler: M. Çelikten ve M. Özbaş). Eğitim Yönetimi (ss. 277-300). İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Tanır, F. (2007). TİSK-TÜRK-İŞ çocuk işçiliğine karşı toplumsal işbirliği projesi/Adana’da en kötü durumdaki çocuk işçiliği çalışmaları. 6. *Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu, Diyarbakır*.
- Tathıldil, E., Başargan, N. H., Yıldız, Ö. ve Kümbül B. (2001). İzmir’de çalışan çocuk ailelerinin sosyo-ekonomik özellikleri. ILO-IPEC Projesi, İzmir.
- T.C. Resmi Gazete. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Kanun No.: 2709. 9/11/1982 Tarih ve 17863 Sayılı Resmi Gazete.
- T.C. Resmi Gazete. (1995). Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. Yürütme ve İdare Bölümü – Karar Sayısı: 94/6423. *Başbakanlık Basımevi 27 Ocak 1995 Tarih ve 22184 Sayılı Resmi Gazete*, ss. 3-35.
- TÜRK-İŞ. (2014). *Mart 2014 açlık ve yoksulluk sınırı*. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu TÜRK-İŞ Haber Bülteni. www.turkis.org.tr Erişim Tarihi: 01.11.2014
- Uğurhan, F., Buğdaycı, R., Şaşmaz, T., Öner, S. & Kurt, A. O. (2004). Socio-demographic characteristics and lives of children working or living in the streets of Mersin, TURKEY. *Turkish Journal of Public Health*, 2, 2, 68-74.
- UNICEF. (2006). *Dünya çocuklarının durumu 2006, dışlanmışlar ve görülmeyenler*. Ankara: UNICEF Yayınları. www.unicef.org/turkey/pc/_cr29.html*Erişim Tarihi: 25.12.2014.
- Wright, J. D., Wittig, M. & Kaminsky, D. C. (1993). Street children in North and Latin America: preliminary data from proyecto alternativos in tegucigalpa and some comperisons with the US case. *Studies in Comparative International Development*, 28 (2), 81-92.
- Yıldız, Ö. (2007). “Sokakta çalışan çocuklar: Sorun mu? Çözüm mü?” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 2, ss. 57-66.